अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२४] २ एस.सी.आर. २५२ : २०२४ आईएनएससी १०१

मामिडी अनिल कुमार रेड्डी

विरुद्ध

आन्ध्र प्रदेश राज्य र अर्को

(सन् २०२४ को फौजदारी अपील नं. ७५८)

०५ फेब्रुअरी २०२४

[विक्रम नाथ र सतीश चन्द्र शर्मा, जे.जे.]

विचारणीय मामिला

आरोपीहरुलाई विरुद्ध आईपीसीको धाराहरु ४२०, ४९८ए, ५०६ र दाइजो निषेध ऐन, १९६१ को धारा ३, ४ अन्तर्गत फौजदारी कारबाही पुनः सुरु हुने गरी भएको फैसलालाई उच्च न्यायालयले बदर गर्न इन्कार गर्नु उचित छ कि छैन?

शिर्षकहरु

फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ - धारा ४८२ - फैसला बदर गर्ने - दाम्पत्य विवाद सम्बन्धी मामिलामा पति र सासुससुरा विरुद्ध भारतीय दण्ड संहिताको धारा ४२०, ४९८ए, ५०६ र दाइजो निषेध ऐन, १९६१ को धाराहरु ३, ४ अन्तर्गत फौजदारी कारबाही पुनः सुरु गरिएको फैसलालाई उच्च न्यायालयले बदर गर्न अस्वीकार गरेको - सटिकता:

निर्धारण गरियो: उजुरी, साक्षीहरूको बयान र आरोपपत्रलाई सामान्य रूपमा हेर्दा पति र सासुससुरालाई लगाइएको आरोपहरु पूर्ण रूपमा

सामान्य र वस्तुगत प्रकृतिका छन्; यदि पूर्ण रूपमा लिइएको भए पनि, तिनीहरुले प्रथम दृष्टिमा पति र सासुससुरालाई विरुद्ध मामिला प्रस्तुत गर्दैनन् - अभिलेखमा भएको सामग्रीले न त आरोपित अपराधहरूको विवरणहरू प्रकट गर्दछ न त अपराधहरूको कार्यान्वयनमा पति र सासुससुरालाई लगाइएको विशिष्ट भूमिका/आरोपहरू प्रकट गर्दछ – पति र सासुससुरालाई यसकारण कि प्रक्रियाहरु झुठा आधारहरुमा पुनःसुरु गरिएका थिए र पत्नीद्वारा विवाह विच्छेदको प्रक्रिया सुरु भइसकेको थियो भनी उल्लेख गरी उच्च न्यायालयमा उजुरी गरेका थिए, त्यसैले उच्च न्यायालयले अन्यायपूर्ण भारतीय दण्डबाट सुरक्षा गर्न आरोपहरुलाई धेरै ध्यानपूर्वक विचार गर्नुपर्ने कर्तव्य थियो - यसरी, पति र सासुससुरालाई विरुद्ध कारबाही अगाडि बढाउन अभिलेखमा भएका सामग्रीहरु पूर्ण रूपमा अपर्याप्त भएकाले, आलोचित आदेशहरू र फैसला बदर गरिएको छ र पति र सासुससुरालाई विरुद्धको फौजदारी कारबाहीलाई खारेज गरिएको छ । [अनुच्छेदहरु १४, १७, १८]

उद्धृत मामिला कानून

काकाशन कौसर उर्फ सोनम विरुद्ध बिहार राज्य **[२०२२] १ एससीआर ५५८: (२०२२) ६ एससीसी ५९९**; *महमुद अली विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य*, **सन् २०२३ को फौजदारी अपील नं. २३४१ - सन्दर्भित।**

ऐनहरूको सूची

फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३; दण्ड संहिता, १८६०; दाइजो निषेध ऐन, १९६१।

शब्दावलीको सूची

फैसलाको आदेश; फौजदारी कारबाहीलाई पुनःसुरु गर्ने/खोल्ने; दाम्पत्य विवादहरू; झुठा लिप्टेन; साक्षीहरूको बयान; मिलापत्र; लोक न्यायालय; विवाह विच्छेद; मनोरञ्जन आधारहरू; अन्यायपूर्ण भारतीय दण्ड।

मामिला उत्पन्न भएको

फौजदारी अपिल अधिकारक्षेत्र : फौजदारी अपील नं. ७५८/२०२४

आन्ध्र प्रदेशको उच्च न्यायालय, अमरावतीको २३.११.२०२२ मितिको फैसला र आदेशबाट सीआरएलपी नं.२७६८/२०२२

सँगै

फौजदारी अपील नं.७५९/२०२४

पक्षहरूको उपस्थिति

डी. महेश बाबु, अधिवक्ता, अपीलकर्ताहरूका तर्फबाट।

महफुज अहसान नाज्की, पोलानकी गौतम, के भी गिरिश चौधरी, टी विजय भास्कर रेड्डी, सुश्री राजेश्वरी मुखर्जी, मिरान मक्बूल, सुश्री अर्चिता निगम, अधिवक्ताहरू, उत्तरदाताहरूका तर्फबाट।

सर्वोच्च न्यायालयको फैसला/आदेश

आदेश

१. अनुमति दिइएको छ।

२. दुवै अपीलहरू यसै साझा आदेशबाट निपटारा गरिएको छ।

३. वर्तमान अपीलहरू आन्ध्र प्रदेशको उच्च न्यायालयद्वारा पारित (i) फौजदारी याचिका नं. ५७१०/२०२१ मा मिति ११.११.२०२२ को आदेश (**'आलोचित आदेश'**) र (ii) फौजदारी याचिका नं. २७६८/२०२२ मा मिति २३.११.२०२२ को आदेश (**'आलोचित आदेश II'**) (सामूहिक रूपमा **'आलोचित आदेशहरू'** भनिएको) बाट उठान भएका हुन्।

४. आलोचित आदेशहरूद्वारा, उच्च न्यायालयले अपीलकर्ताहरूलाई विरुद्ध भारतीय दण्ड संहिताको धारा ४२०, ४९८ए, ५०६ र दाइजो निषेध ऐन, १९६१ को धारा ३, ४ अन्तर्गत फौजदारी कारबाहीलाई पुनःसुरु गर्ने मिति २०.०७.२०२१ को फैसलाको आदेशलाई बदर गर्न अस्वीकार गरे।

<u>संक्षिप्त तथ्यहरू</u>

५. हामीसामु रहेका अपीलकर्ताहरू, उत्तरदाता नं. २ अर्थात् वास्तविक उजुरीकर्ताका, पति र सासुससुरा हुन्। अपीलकर्ताहरूलाई उल्लिखित अपराधहरूको मामिला चलाइएपछि, मामिला विचाराधीन न्यायालयद्वारा पक्षहरूलाई लोक न्यायालयमा पठाइएको थियो।

६. मिति २६.०६.२०२१ को फैसलाको आदेशअनुसार, पक्षहरूले लोक न्यायालयसमक्ष मिलापत्र गरेका थिए र सोही विचारमा विचाराधीन न्यायालयद्वारा अपराधहरूको मिलानको निवेदन स्वीकृत गरिएको थियो। त्यसअनुसार, अपीलकर्ताहरूलाई विचाराधीन न्यायालयद्वारा सफाइ दिइएको थियो।

७. त्यसपछि, उत्तरदाता नं. २ ले आफ्नो अवस्थालाई परिवर्तन गरी विचाराधीन न्यायालयसमक्ष मिलापत्रबाट आफ्नो सहमति फिर्ता लिने

जानकारी पत्र पेश गरेका थिए। परिणामस्वरूप, मिति २०.०७.२०२१ को फैसलाको आदेशद्वारा, विचाराधीन न्यायालयले अपीलकर्ताहरूलाई विरुद्धको कारबाहीलाई पुनःसुरु गरेको थियो।

८. यो विकासबाट पीडित भई, अपीलकर्ताहरूले यसमध्ये अन्य आधारहरूमा उत्तरदाता नं. २ ले अपीलकर्ताहरूलाई बदला लिन मात्र फौजदारी कारबाहीलाई पुनःसुरु गर्न खोजेका थिए भन्ने आधारमा फौजदारी कार्यविधि संहिता धारा ४८२ अन्तर्गत मिति २०.०७.२०२१ को फैसलाको आदेशलाई बदर गर्न उच्च न्यायालयमा निवेदन दिएका थिए।

९. अपीलकर्ता-पतिको हकमा, आलोचित आदेश ॥ द्वारा, उच्च न्यायालयले फौजदारी कार्यविधि संहिता धारा ३२०(२) मा संशोधन१ लागू हुने आन्ध्र प्रदेश राज्यलाई ध्यानमा राखी गत २०.०७.२०२१ को फैसलाको आदेशलाई सदर गरेको थियो र पक्षहरूबीचको मिलापत्रलाई बदर गरेको थियो। संशोधनअनुसार, धारा ४९८ए अन्तर्गतको अपराधको मिलापत्र मिलापत्रको लागि अनुरोध गरेको मितिबाट तीन महिनापछि मात्र स्वीकार्य हुन्छ।

१०. सासुससुरालाई सम्बोधन गर्दै, आलोचित आदेश । अनुसार, उच्च न्यायालयले अपीलकर्ताहरूविरुद्ध प्रथम दृष्टिमा आरोपहरू विद्यमान रहेको नोट गरी खोजिएको राहत प्रदान गर्न अस्वीकार गरेको थियो। तर, आरोपहरू सामान्य र वस्तुगत प्रकृतिका छन् भन्ने कुरालाई स्वीकार गर्दै, उच्च न्यायालयले अपीलकर्ताहरूलाई कोर्ट उपस्थितिबाट छुट दिएको थियो र थप रूपमा, कारबाही सुरु गर्न विचाराधीन न्यायालयलाई छुट दिएको थियो।

१ सन् २००३ को आन्ध्र प्रदेश ऐन ११, धारा २ (मिति ०१.०८.२००३ देखि प्रभावकारी)

<u>बहसहरु र विश्लेषण:</u>

११. अपीलकर्ताहरूका विद्वान अधिवक्ताले उत्तरदाता नं. २ द्वारा दर्ता गरिएको उजुरी र आरोपपत्रलाई सामान्य रूपमा हेर्दा अपराधहरूको अभियुक्त आवश्यक तत्वहरूको अनुपस्थिति देखिन्छ भनी दृढतापूर्वक बहस गरेका छन्। आरोपहरू पूर्ण रूपमा सामान्य र वस्तुगत प्रकृतिका छन्, अपीलकर्ताहरूलाई दुःख दिने मात्र उद्देश्यले गरिएका छन्, जुन कानुनको प्रक्रियाको दुरुपयोग हुन्छ।

१२. आफ्नो बहसलाई बलियो बनाउन, अपीलकर्ताहरूका विद्वान अधिवक्ताले उत्तरदाता नं. २ ले विवाह विच्छेदको लागि निवेदन दर्ता गरेपछि मात्र अपीलकर्ताहरूलाई विरुद्धको फौजदारी कारबाही पुनः सुरु गर्ने जानकारी पत्र विचाराधीन न्यायालयसमक्ष दर्ता गरिएको तथ्यतर्फ यस न्यायालयको ध्यानाकर्षण गराएका छन्।

१३. यस न्यायालयले पक्षहरूका विद्वान अधिवक्ताहरूलाई सुनेको छ र अभिलेखहरू पनि परिशीलन गरेको छ।

१४. यस न्यायालयको विचारित राय अनुसार, अपीलकर्ताहरूका विद्वान अधिवक्ताको बहसमा पर्याप्त सार रहेको छ। उजुरी, साक्षीहरूको बयान र आरोपपत्रलाई सामान्य रूपमा हेर्दा अपीलकर्ताहरू विरुद्धका आरोपहरू पूर्ण रूपमा सामान्य र वस्तुगत प्रकृतिका छन्; तिनीहरूलाई पूर्ण रूपमा लिँदा पनि, तिनीहरूले *प्रथम दृष्टिमा* अपीलकर्ताहरू विरुद्ध मामिला प्रस्तुत गर्दैनन्। अभिलेखमा भएको सामग्रीले न त आरोपित

अपराधहरूको कुनै विवरण प्रकट गर्दछ न त अपराधहरूको कार्यान्वयनमा कुनै पनि अपीलकर्तालाई लगाइएको विशिष्ट भूमिका/आरोपहरू प्रकट गर्दछ।

१५. दाम्पत्य विवादहरूको क्रममा सामान्य वस्तुगत आरोपहरूद्वारा झुठा लिप्टेनको घटना यस न्यायालयलाई अपरिचित छैन। *काकाशन कौसर उर्फ सोनम विरुद्ध बिहार राज्य* [२] मा, यस न्यायालयले उजुरीकर्ता-पत्नीद्वारा आफ्ना सासुससुरालाई विरुद्ध धारा ४९८ए र अन्य अन्तर्गत लगाइएका आरोपहरू अस्पष्ट र सामान्य थिए, जसमा कुनै विशिष्ट भूमिका र विवरणहरू थिएनन् भन्ने अनुरूपको एक मामिलामा विचार गरेको थियो। न्यायालयले आरोपितहरूविरुद्धको एफआईआरलाई बदर गर्न निर्देशन दिएको थियो र यस्तो अवस्थालाई नियन्त्रणविना छाडिएमा कानुनको प्रक्रियाको दुरुपयोग हुने कुरा नोट गरेको थियो।

२ [२०२२] १ एससीआर ५५८ : [(२०२२) ६ एससीसी ५९९]

१६. हालैको मामिला *महमुद अली विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य* [३] मा, फौजदारी कार्यविधि संहिता धारा ४८२ अन्तर्गत अधिकारक्षेत्रको प्रयोगमा लागू सिद्धान्तहरूको विचार गर्दै, यस न्यायालयले देहायअनुसार प्रेक्षण गरेको थियो:

> *"१२. यस अवस्थामा, हामी केही महत्त्वपूर्ण कुरा प्रेक्षण गर्न चाहन्छौं। जब कुनै अभियुक्त फौजदारी कार्यविधि संहिता (सीआरपीसी) को धारा ४८२ अन्तर्गतको निहित शक्तिहरू वा संविधानको लेख २२६ अन्तर्गतको असाधारण अधिकारक्षेत्रलाई आह्वान गर्दै आफ्नो विरुद्धको एफआईआर वा फौजदारी कारवाहीलाई त्यस्तो कारवाहीहरू स्पष्ट रूपमा निरर्थक वा मनोरञ्जनपूर्ण छन् वा बदला लिने उद्देश्यले सुरु गरिएको छ भन्ने आधारमा बदर गराउन न्यायालयसमक्ष आउँछन् भने, त्यस्तो परिस्थितिमा न्यायालयले एफआईआरलाई ध्यानपूर्वक र केही नजिकबाट हेर्नुपर्ने कर्तव्य रहन्छ। हामी यसो भन्छौं कि किनभने जब उजुरीकर्ताले उद्देश्य हासिल गर्न वा व्यक्तिगत बदला लिनादि गरी अभियुक्तविरुद्ध अगाडि बढ्ने निर्णय गर्छ, तब उसले एफआईआर/उजुरीलाई सबै आवश्यक बुँदाहरूसहित राम्ररी मस्यौदा गरेको सुनिश्चित गर्छ। उजुरीकर्ताले एफआईआर/उजुरीमा गरिएका अभिकथनहरू आरोपित अपराधलाई गठन गर्न आवश्यक पर्ने तत्त्वहरू प्रकट गर्ने गरी भएको सुनिश्चित गर्छ। त्यसैले, आरोपित अपराधलाई गठन गर्न आवश्यक तत्त्वहरू उल्लेख*

भएको छ कि छैन भनी निर्धारण गर्न एफआईआर/ उजुरीमा मात्र अभिकथनहरू हेर्नु न्यायालयको लागि पर्याप्त हुँदैन। निरर्थक वा मनोरञ्जनपूर्ण कारवाहीहरूमा, न्यायालयले अभिकथनहरूबाहेक मामिलाको अभिलेखबाट देखिने अन्य अवस्थाहरूलाई समेत हेर्नुपर्ने कर्तव्य रहन्छ र आवश्यक परेमा, उचित ध्यान र सावधानीसाथ पंक्तिहरूका बिचबाटै पढ्न प्रयास गर्नुपर्छ। फौजदारी कार्यविधि संहिता धारा ४८२ वा संविधानको लेख २२६ अन्तर्गत आफ्नो अधिकारक्षेत्रको प्रयोग गर्दा न्यायालयलाई मामिलाको चरणमा मात्र सीमित गर्नु हुँदैन, बरु मामिला सुरु/दर्ता गर्न लैजाने सम्पूर्ण परिस्थितिहरू र अनुसन्धानको क्रममा संकलित सामग्रीहरूलाई समेत ध्यानमा लिन सक्छ। यहाँको मामिलालाई उदाहरणको रूपमा लिनुहोस्। समय समयमा बहुविध एफआईआरहरू दर्ता गरिएका छन्। यस्तो परिस्थितिको पृष्ठभूमिमा बहुविध एफआईआरहरूको दर्तालाई महत्व रहन्छ र सोही कारणले निजी वा व्यक्तिगत रिसइविको कारण बदला लिने विषयलाई टेर्दैन।"

३ (फौजदारी अपील नं. २३४१/२०२३)

१७. *महमुद अली* (माथि) मा व्यक्त सिद्धान्तहरूलाई विचार गर्दा, हामी यस मामिलामा उच्च न्यायालयले उचित सावधानी अपनाउन असफल भएको र आरोपहरू सामान्य र वस्तुगत प्रकृतिका छन् भनी विशेष रूपमा पाएर पनि फौजदारी कारवाहीलाई निरन्तरता दिन यान्त्रिक रूपमा स्वीकृति प्रदान गरेको पाउँछौं। यहाँका अपीलकर्ताहरूले यसमध्ये अन्य आधारहरूमा कारवाहीहरू दुःखद्वायी आधारहरूमा पुनःसुरु गरिएका थिए र उत्तरदाता नं. २ द्वारा विवाह विच्छेदको प्रक्रिया सुरु गरिएको कुरालाई पनि उजागर गरेका थिए भनी उच्च न्यायालयसमक्ष उजुरी गरेका थिए। यस्ता विशिष्ट परिस्थितिहरूमा, उच्च न्यायालयले अन्यायपूर्ण भारतीय दण्डको खतराबाट सुरक्षा प्रदान गर्न आरोपहरूलाई ठूलो सावधानीसाथ विचार गर्नुपर्ने कर्तव्य थियो।

१८. माथि उल्लेख गरिएअनुसार, मामिलाको तथ्य र परिस्थितिहरूलाई दृष्टिगत गर्दा, हामी अभिलेखमा भएका सामग्रीहरू अपीलकर्ताहरूविरुद्ध अगाडि बढ्न पूर्ण रूपमा अपर्याप्त छन् भन्ने पाउँछौं। त्यसबखत, आलोचित आदेशहरू र मिति २०.०७.२०२१ को फैसलाको आदेश बदर गरिएको छ र अपीलकर्ताहरूविरुद्धको फौजदारी कारवाही समेत खारेज गरिएको छ।

१९. परिणामस्वरूप, अपीलहरू स्वीकृत भएका छन्।

२०. विचाराधीन निवेदनहरू, यदि कुनै छन् भने, पनि निपटारा भएका छन्।

शिर्षक तयार गर्नेको नाम: निधि जैन
मामिलाको परिणाम: अपीलहरू स्वीकृत।